

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

МАЦКЕВИЧ АНДРІЙ РОМАНОВИЧ

УДК 81'367.63'37-155]:070=161.2=411.21'06

ТИПОЛОГІЯ СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИХ
ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ Й АРАБСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Львівському національному університеті імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Бацевич Флорій Сергійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри загального мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Рибалкін Валерій Сергійович,
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України,
завідувач відділу класичного Сходу

кандидат філологічних наук, доцент
Государська Ольга Вадимівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
докторант кафедри загального і порівняльного мовознавства
та новогрецької філології

Захист відбудеться “22” грудня 2014 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті
імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30,
вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “21” листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню типології семантико-прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті. У роботі виявлено типи семантичних (ірреально-впевнених, аксіологічно-біполярних) і прагматичних (гіперболізованих, іронічно-саркастичних) засобів вираження модальності, а також їх співвідношення в українській та арабській публіцистиці.

Логіко-філософська генеза модальності (Арістотель, Е. Кант), розвинена входженням цієї категорії у фокус мовознавчих досліджень (Ш. Баллі, В. Виноградов), детермінує міждисциплінарну різноплановість її наукових трактувань: *логічних* (С. Амеліна, В. F. Chellas), *логіко-лінгвістичних* (Г. Колшанській, В. Панфілов) і власне *лінгвістичних* (М. Ляпон, F. R. Palmer). Як наслідок, питання про природу модальності виявилось одним із найскладніших у теоретичному мовознавстві, де численні спроби впорядкувати набір модальних характеристик мовних одиниць досі не сприяли однозначному розумінню її лінгвістичних меж як категорії *граматичної* (Д. Ганич, І. Олійник, J. Lyons), *семантичної* (J. L. Bybee, S. Fleischman), *граматично-семантичної* (D. Crystal) тощо.

Водночас витлумачення модальності як здатності кожної мови до вираження “я” мовця у процесі спілкування, що засвідчує і універсальну лінгвістичну природу цієї категорії, і можливості різних мов забезпечити таке вираження з огляду на їхню приналежність до одного зі структурно-морфологічних типів (полісинтетичного, ізолюючого, аглютинативного й флективного), є домінантою її лінгвістичних дефініцій (Ф. Бацевич, А. Бондарко) загалом та в зіставно-типологічному аспекті (Kamal Gatt'a Nasir Al-Tamimi, Shahir El-Hassan, Wided Boudemagh та ін.) зокрема.

Актуалізація комунікативних аспектів мовлення увиразнює роль модальної семантики у спілкуванні крізь призму вияву людського чинника в мові – суб'єктивного “я” мовця як об'єкта спостереження у лінгвістичній прагматиці (Ф. Бацевич, Є. Мілосердова, Т. Нестеренко, Н. Сафонова). Лінгвопрагматичний статус семантичних засобів вираження модальності розширює дію суб'єктивного компонента, який у текстах є пресупозитивним детермінантом утілення точки зору мовця (Н. Валгіна, І. Гальперін). Звідси модальність як синтетична категорія текстотвірного характеру стає рушієм лінгвістичної прагматики, пов'язаним із суб'єктивним чинником експліцитної організації засобів мовного коду у спілкуванні, важливість дослідження якого мотивується антропоцентричною спрямованістю сучасної функціонально-комунікативної лінгвістики, що постулює неможливість пізнання сутності мови без звернення до її носія.

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена необхідністю з'ясування антропоцентричних вимірів модальності як семантико-прагматичної категорії для розкриття потенціалу суб'єктивно-модальних засобів різних мов у процесі їхнього функціонування. Зіставно-типологічний аналіз семантичних і прагматичних засобів вираження модальності в українській та арабській публіцистиці сприятиме визначенню закономірностей і відмінностей у проявах людського чинника в мовах різної типологічної будови – українській та арабській, що є важливим фактором для успішності перебігу процесу міжкультурної комунікації носіїв цих мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка “Семантико-прагматична організація різномовних дискурсів”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 37/3 від 28 березня 2012 року); перезатверджено спеціалізованою вченою радою К 26.053.15 (протокол № 7.2 від 15 жовтня 2014 року).

Мета дисертації – виявити типологію семантико-прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– сформулювати теоретичні засади вивчення модальності як лінгвістичної категорії в західноєвропейському й арабському мовознавстві;

– розробити методологічну модель зіставно-типологічного аналізу модальності як антропоцентричної, семантико-прагматичної категорії тексту;

– визначити *tertium comparationis* як основу зіставлення семантико-прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті;

– здійснити зіставну інтерпретацію семантичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті та виявити їхні типи;

– встановити типи прагматичних засобів вираження модальності й з'ясувати характер їх співвідношення з семантичними засобами в українському й арабському публіцистичному тексті;

– виявити закономірності у типологічній характеристиці семантико-прагматичних засобів вираження модальності, а також їхні відмінності в українському й арабському публіцистичному тексті.

Об'єкт дослідження – модальні структури, конструкції і слова в українському й арабському публіцистичному тексті.

Предмет дослідження – семантичні та прагматичні засоби вираження модальності в українській та арабській публіцистиці.

Фактичний матеріал дисертації сформований з 61 українського та 61 арабського публіцистичного тексту (загальна кількість друкованих знаків – понад один мільйон), джерелом якого є довільна (нестатистична) текстова вибірка з сучасної україно- й арабомовної періодики (“День”, “Дзеркало тижня”, “І”, “Український тиждень” та “Al-'Aḥbār” (Ліван), “As-Safīr” (Ліван), “Al-'Arabī” (Кувейт), “Maḡallatu-l-'ulūmi-l-'insāniyyati” (Іран)), надрукованої у 1999–2013-их рр. Репрезентативність вибірки забезпечено широким масштабом генеральної сукупності текстів, об'єднаних робочим визначенням публіцистики – різножанрових текстів, що становлять авторський проблемно-аналітичний погляд, мотивований суспільно-політичними пресупозиціями української та арабської лінгвокультур у формі когнітивно-риторичних констант.

Методи дослідження. Функціонально-комунікативна методологія ґрунтується на методах, спрямованих на антропозорієнтоване вивчення мови. Основний загальнонауковий метод – *гіпотетико-дедуктивний*, за допомогою якого сформульовано гіпотезу щодо антропоцентричної сутності модальності як семантико-прагматичної категорії. Основний лінгвістичний метод – *зіставно-типологічний*, що включає *прийом установалення tertium comparationis* (основи зіставлення) – функціонально-семантичного набору засобів вираження модальності, – а також *прийом зіставної, двосторонньої, семасіологічної інтерпретації*, підпорядкований *методиці паралельного дослідження*, яка складається з поетапного використання: 1) *лінгвістичного опису*, зокрема *прийомів первинної, вторинної сегментації та внутрішньої інтерпретації*, спрямованих на виділення й систематизацію емпіричної бази дослідження – семантичних засобів вираження модальності; 2) *прагматичного аналізу*, застосованого для визначення антропоцентричних вимірів семантичних засобів вираження модальності шляхом установалення їх співвідношення з модальними категоріями лінгвопрагматики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше* на матеріалі української та арабської публіцистики *здійснено* зіставно-типологічне дослідження семантико-прагматичних засобів вираження модальності в аспекті визначення їхніх спільних типів (ірреально-впевнений, якісно-оцінний (позитивний / негативний) тип семантичних засобів вираження модальності, мотивований гіперболізованим, іронічно-саркастичним типом прагматичних засобів вираження цієї категорії) і відмінних (грамемний склад категорії способу дії: традиційно тричленний в українській мові, умовно чотиричленний – в арабській; набір модальних лексико-граматичних елементів: модальні слова в українській мові, модальні слова та вирази – в арабській; синтаксично-вставна позиція модальних елементів: релевантна в українській мові, нерелевантна – в арабській); *обґрунтовано* прагматичну мотивованість модальної семантики суб'єктивними виявами мовця; *доповнено* характеристику понятійного апарату лінгвопрагматики, зокрема таких категорій, як: “точка зору”, “фокус емпатії”, “комунікативний смисл”; *набула подальшого розвитку* функціонально-комунікативна методологія зіставно-типологічного аналізу модальності як універсального антропоцентру спілкування.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у курсах зіставного мовознавства (зокрема, у таких його розділах, як: “Методика зіставного мовознавства”, “Зіставна граматики”, “Зіставна лексикологія і фразеологія”), лінгвістичної прагматики, міжкультурної комунікації, теорії та практики перекладу, стилістики української і арабської мов. Матеріали дослідження та його окремі положення використано автором роботи у практиці викладання курсів “Арабська мова. Мовна практика”, “Арабська мова. Теоретична граматики” й “Арабська мова. Теорія і практика перекладу” у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були предметом обговорення на: *п'ятьох* міжнародних конференціях: “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2012, 2013), “Мова і культура” імені Сергія Бураго (Київ, 2012), “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ,

2012), “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острог, 2012); *п'ятьох* всеукраїнських конференціях: “Vivat academia” (Львів, 2011, 2012, 2013, 2014), “Ярослав Дашкевич і українське сходознавство” (Львів, 2011); *трьох* щорічних науково-звітних конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2012, 2013, 2014).

Публікації. Основні положення й результати дисертації викладено у 8 публікаціях, з яких: 6 статей у фахових виданнях України, 1 – у періодичному виданні іншої держави, 1 – у матеріалах доповідей однієї конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (266 найменувань, з яких 68 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (20 позицій, із яких 6 – іноземними мовами), списку джерел ілюстративного матеріалу (122 найменування). Повний обсяг дисертації – 289 сторінок, основний зміст викладено на 194 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт і предмет, наукову новизну одержаних результатів, описано методи дослідження, окреслено практичне значення одержаних результатів, указано форми апробації дисертації.

У **першому розділі “Теоретичні засади вивчення модальності публіцистичного тексту”** розглянуто історію становлення категорії модальності від часу її логіко-античної інтерпретації до етапу входження у функціонально-комунікативний фокус сучасної лінгвістичної проблематики.

Інтердисциплінарна сутність модальності як категорії мови, сформульованої в Арістотелевій логіці, з одного боку, визначає *ізоморфізм логічного та лінгвістичного підходів* до аналізу модальності в західноєвропейській мовознавчій традиції (L. Hogeweg, H. de Hoop, A. Malchukov), розвиненій східнослов'янським мовознавством (Г. Колшанський, В. Панфілов), а з іншого – детермінує різносторонній, започаткований Ш. Баллі, пошук власне мовних підстав її формування як категорії *граматичної* (Н. Костусяк, Т. Краснова, J. Lyons), *лексико-граматичної* (О. Іванова, І. Філіппова), *граматично-семантичної* (Д. Розенталь, М. Теленкова, D. Crystal), *семантичної* (J. L. Bybee, S. Fleischman), *синтаксичної* (В. Гак, Л. Кадомцева, О. Мельничук) тощо.

Окремо з'ясовано, що перехід від середньовічної модальної логіки східних коментаторів Арістотеля ('Ibn Rušd, 'Ibn Sīnā, 'As-Sāwī, 'Al-Fārābī) до становлення новітніх лінгвістичних дослідницьких парадигм ускладнюється пошуками арабських термінологічних відповідників для поняття модальності, зокрема: الوجه ['al-waǧhu] / الموقفية ['al-mawqifiyyatu] / الموقف ['al-mawqifu] / مشروطية [mašrūṭiyyatun] / المودالائتي ['al-mūdalāyṭi] / المودل ['al-mūdalū]. Утім, попри різноманіття терміновизначень категорії модальності, домінантою її західноєвропейських трактувань (Ж. Мешлер, А. Ребуль, F. R. Palmer), запозиченою арабськими філологами (Kamal Gatt'a Nasir Al-Tamimi, Shahir El-Hassan, Wided Boudemagh, 'Al-Hāǧ Mūsā Šālīš, Šābiru-l-Habāša, Mubārak Mubārak), постає актуалізована функціонально-комунікативним мовознавством вказівка на аналіз суб'єктивних відношень мовця до змісту власного мовлення.

Лінгвістичні засади функціонально-комунікативного розуміння модальності ґрунтуються на синтезі *функціонально-семантичного* (А. Бондарко, О. Селіванова, F. R. Palmer, Shahir El-Hassan та ін.) та *семантико-прагматичного* (Ф. Бацевич, Є. Мілосердова, Şābiru-l-Nabāša та ін.) підходів до її аналізу як *текстотвірної категорії* (Н. Валгіна, І. Гальперін).

Звідси модальність як текстотвірна, семантико-прагматична категорія, реалізована у низці експресивних, оцінно-суб'єктивних значень (схвалення, несхвалення, іронії, обурення, погрози, впевненості, сумніву тощо), мотивованих точкою зору мовця, становить одну зі стилетвірних ознак публіцистичного тексту як джерела виявлення архетипів (суспільно-політичних пресупозицій) сучасної української / арабської масової свідомості у формі когнітивно-риторичних констант.

У другому розділі **“Методологічна база аналізу модальності як лінгвістичної категорії”** встановлено функціонально-комунікативну модель (Ф. Бацевич) зіставно-типологічного аналізу (В. Кодухов, М. Кочерган, F. R. Palmer, Kamal Gatt'a Nasir Al-Tamimi, Wided Boudemagh та ін.) досліджуваного об'єкта як універсального, семантико-прагматичного антропоцентру спілкування.

Філософсько-наукові засади функціонально-комунікативного розуміння модальності встановлено екзистенційною феноменологією (М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті) – напрямом сучасного гуманітарного знання, що визначає одним із шляхів пізнання об'єктів світу аналіз функціонування мови з позиції її носія.

З-поміж методів дослідження модальності можна виокремити різноаспектні типи аналізу – *логіко-граматичний* (В. Панфілов), *логіко-семантичний* (Г. Колшанській), *семантико-синтаксичний* (О. Доценко, В. Чолкан), *функціонально-синтаксичний* (І. Вихованець), *функціонально-граматичний* (J. L. Bybee, S. Fleischman) та *прагматичний* (Ф. Бацевич), – а також *метод функціонально-семантичних полів* (А. Бондарко, В. Ткачук) і *дискурс-аналіз* (В. Брицин, О. Ніка). Розроблені методи по-різному пояснюють категорійний статус модальності, підтверджуючи неоднозначність її розуміння в лінгвістиці. Водночас найповніше осягнення антропоцентричної сутності модальності видається можливим на основі її аналізу як семантико-прагматичної категорії. Для цього в роботі розроблено відповідну методику, яка складається з кількох етапів.

На *першому етапі* сформульовано *гіпотезу* щодо антропоцентричної сутності модальності як семантико-прагматичної категорії, змістові межі якої настільки широкі, що охоплюють не лише різні типи інтелектуальної інтерпретації інформаційної основи повідомлюваного, але й також усі можливі засоби його суб'єктивної обробки.

На *другому етапі* для визначення чіткого набору українських та арабських семантико-прагматичних засобів вираження модальності як *основу зіставлення* – *tertium comparationis* – встановлено традиційне, функціонально-семантичне трактування експлікаторів модальної семантики (Ф. Бацевич, М. Ляпон, О. Селіванова), серед яких найважливіші: 1) форми способу дії; 2) модальні слова й вставні елементи; 3) модально-оцінна лексика й інтонація.

На *третьому етапі* застосовано *методику паралельного дослідження*, яка складається з поетапного використання *методів лінгвістичного опису та прагматичного аналізу*. *Лінгвістичний опис* українських і арабських семантичних засобів вираження модальності здійснено крізь призму *прийомів первинної, вторинної сегментації та внутрішньої інтерпретації*, спрямованих на виділення й систематизацію емпіричної бази дослідження. Застосування *прагматичного аналізу* семантичних засобів вираження модальності сприяло визначенню їхньої прагмалінгвістично детермінованої текстотвірної ролі як суб'єктивних чинників експліцитної організації засобів мовного коду, що втілюють відношення адресанта до тексту й становлять основу вияву його суб'єктивного “я” – точки зору – модальної категорії лінгвопрагматики. При цьому аналіз модальності точки зору мовця ґрунтується на встановленні структури авторської емпатії, що постає засобом розгортання його комунікативних смислів у тексті.

Четвертий етап передбачав *зіставну, двосторонню, семасіологічну інтерпретацію* одержаних результатів для виявлення закономірностей у типологічній характеристиці семантико-прагматичних засобів вираження модальності, а також їхніх відмінностей в українській та арабській публіцистиці.

У третьому розділі “Типи семантичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті” поетапно описано українські й арабські семантичні експлікатори модальності, зокрема:

1. Спосіб дії – граматична категорія дієслова, яка вказує на відношення дії до дійсності, тобто виражає модальне ставлення мовця до умов здійснення дії чи реалізації стану в аспекті їх реальності / ірреальності.

У традиційній граматиці сучасної української літературної мови (О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський) спосіб дії кваліфікують як самостійну тричленну дієслівну категорію, що об'єднує грамеми дійсного, умовного та наказового способу, а також може доповнюватися бажальною й спонукальною грамемами, які вважаються семантичними різновидами наказового і формальними варіантами умовного способу. Натомість парадигма категорії способу дії в арабській мові (залежно від поглядів західних граматистів (Б. Гранде, Н. Юшманов, W. Wright) на поняття إعراب [i'rābun]), разом з грамемою наказового способу (فعل الأمر [fi'lu-l-'amri]), що має власну форму вираження (імператив), об'єднує грамему дійсного (الفعل المضارع المرفوع [al-fi'lu-l-mudāri'u-l-marfū'u]), умовного (الفعل المضارع المنصوب [al-fi'lu-l-mudāri'u-l-manṣūbu]) та усіченого (الفعل المضارع المجزوم [al-fi'lu-l-mudāri'u-l-mağzūtu]) способу, і так само здатна нашаровуватися, зокрема, архаїзованою грамемою енергетичного способу дії.

Формально вираження модальності у грамемах категорії способу дії виявляється по-різному як в українському, так і в арабському матеріалі, проте об'єднується у межах трьох шляхів:

1) морфологічного (парадигматично зв'язані ряди українських дієслів у формі дійсного (*гарантує*), умовного (*виглядало б*) та наказового (*згадайте*) способів дії; арабські дієслова у формі перфекта (جرت [ğarat] *вступила*) й імперфекта (تتقاطع [tataqāṭa'u] *перетинаються*) дійсного способу дії, разом з формами імператива наказового способу дії (استقل [istaqilla] *звільняйся*));

2) морфолого-синтаксичного (парадигматично зв'язані ряди українських дієслівних форм умовного (*виглядало б ... , якби не було*) або дійсного (*якщо ... не виконує ... , то ... має спробувати*) способу дії у складнопідрядному реченні з підрядним умови; арабські дієслова зі значенням умови у формі перфекта (*إذا فتحت ... وجدت* ['izā fataħta ... wağadta] *якщо розкриєш ... , то знайдеш*) та усіченого способу дії (*إن لم يكن* ['in lam yakun] *якщо не є*) як постпозитивні щодо умовних сполучників предикативні центри складнопідрядного речення з підрядною умовною частиною);

3) лексико-граматичного (українські форми наказового (*хай продовжує платити*), умовного (*не хотілося б ... цитувати*) або дійсного (*має спробувати змінити*) способу дії у функції модальних дієслів з різними семантичними відтінками у препозиції до інфінітива у складеному дієслівному присудку, а також форма умовного способу дії у функції зв'язки з предикативно-модальним прислівником у складеному іменному присудку (*бажано було б*); частки та їхні сполуки як модальні модифікатори семантики постпозитивних арабських дієслів у формі перфекта (*قد اختار* [qadi-'ħtāra] *вже обрав*) та імперфекта (*سوف يبزغ* [sawfa yabziġu] *буде перемагати*) дійсного, усіченого (*لم تقع* [lam taqa '] *не була*) й умовного (*لن يهدأ* [lan yahda 'a] *ніколи не згасне*) способів дії, а також дієслова та їхні комбінації з частками як модальні модифікатори семантики постпозитивних дієслів у формі умовного способу дії (*يجب عليه أن يقاتل* [yağibi 'alay-hi 'an yuqātila] *він повинен боротися*)).

Семантика модальних відношень категорії способу дії в українському й арабському матеріалі може співвідноситися у значеннях:

– дійсного способу дії (для позначення темпорально локалізованих модальних відношень в українській (*буде передруковано*) та арабській (*ستؤثر* [sa-tu'aśśiru] *будуть впливати*) мовах, що здатні також набувати семантики впевненості мовця у результативності текстових подій;

– наказового способу дії (для позначення апелятивної модальності у семантиці українських (*приходь*) й арабських дієслів (*اعلم* ['i 'lam] *знай*));

– умовного способу дії (для позначення модальної гіпотетичності реалізації дії за певних умов в українській (*яка б ... відповідала*) й арабській (*لو كان ... يقف* [law kāna ... yaqifu] *якби ... стояв*) мовах, що може ще нашаровуватися модальністю необхідності (в українському матеріалі – *мали б радити*; в арабському матеріалі – *يجب أن نذكر* [yağibi 'an nažkura] *ми повинні пам'ятати*) та можливості (в українському матеріалі – *могла б стати*; в арабському матеріалі – *يمكن أن يقيم* [yumkinu 'an yuqīta] *можуть очолити*), а також доповнюватися семантикою спонукальності (в українському матеріалі – *чому б не піти*; в арабському матеріалі – *لننتهز* [li-nantahiz] *скористаймося*) та бажальності (в українському матеріалі – *хотілося б, аби*; в арабському матеріалі – *تريد أن تقرأ* [turīdu 'an taqra 'a] *хоче дізнатися*)).

Якщо розмежування модально-реальних відношень від модально-ірреальних відбувається в українській мові протиставленням дійсного способу дії решті грамам цієї категорії, то в арабській мові таке розмежування ускладнюється: наприклад, з модально-реальною семантикою дійсного способу дії, окрім відповідних форм перфекта й імперфекта, пов'язані форми усіченого та умовного способів дії.

При цьому аналіз публіцистичного матеріалу обох мов вказує і на умовність протиставлення значення модальної реальності дії модальній ірреальності, що детермінується не стільки мовною нормою, скільки контекстом уживання, коли за умов вияву мовно-риторичних особливостей тексту, зокрема, гіперболізації текстових подій з іронічно-саркастичною тональністю автора модально-реальна дія постає модально-ірреальною.

2. Модальні слова – формальні засоби вираження ставлення мовця до змісту комунікативної одиниці. Широта визначення модальності як категорії для позначення різноманітних суб'єктивних відношень мовця до змістового наповнення тексту зумовлює відсутність чітко встановлених частиномовних меж слів, які можна вважати модальними. Тому модальні слова як лексико-граматичний клас одиниць, не обмежуючись визначеним набором засобів утілення, можуть доповнюватися лексичними елементами різних частин мови, що здатні виражати модальну семантику. У такому розумінні модальні елементи споріднюються з поняттям дискурсивних слів – міжчастиномовною функціонально-комунікативною категорією – носієм авторської суб'єктивності, – що пов'язана з функцією втілення антропних ознак у тексті.

Формально модальні слова в українському й арабському публіцистичному тексті проявляються по-різному. Якщо в українському матеріалі семантичні функції модальних слів можуть виконувати прислівники (*дійсно*), займенники (*усе*), дієслова (*здається*), частки (*мабуть*), прикметники (*найдавніший*) та іменники (*поза сумнівом*), то в арабському матеріалі еквівалентами українських модальних слів постають як окремі лексеми (імена у формі знахідного відмінка – حقيقة [ḥaqīqatan] *насправді*; імена як перші члени ідафи – كلّ [kullun] *всі*; частки – لعلّ [la'alla] *можливо*), так і їхні сполучення (зокрема: частка з іменем – بالفعل [bi-l-fi'li] *насправді*; частка з дієсловом – يبدو أنّ [yabdū 'anna] *здається, (що)*; ідафна конструкція імен, що може доповнюватися препозитивними / постпозитивними частками – بطبيعة الحال (فانّ) [bi-ṭabī'ati-l-ḥāli (fa-'inna)] *звичайно, (що)*).

Семантика модальних слів в українському й арабському публіцистичному тексті охоплює ставлення мовця до текстових подій з точки зору міри їхньої достовірності. Такий різновид модальних відношень можна позначити спільним семантичним спектром для досліджуваного матеріалу, сконденсованим навколо дихотомії значень впевненості-непевненості.

Семантика впевненості у матеріалі дослідження проявляється як засіб підтвердження авторської аргументації й увиразнення логіки міркувань адресанта. В українській та арабській публіцистиці цю семантичну функцію виконують модальні слова з такими значеннями: 1) власне впевненість (*справді* – فعلا [fi'lan]), 2) істинність (*звісно* – بالطبع [bi-ṭab'i]), 3) звичайність / постійність (*завжди* – دائما [dā'imā]), 4) узагальнена впевненість (*жодний* – لا ... أي من [lā ... 'ayyun min]), 5) конкретизована впевненість (*лише* – ليس إلا [laysa 'illā]), 6) рішуче заперечення (*ніхто* – لا أحد [lā 'aḥada]), 7) рішуче ствердження (*абсолютно* – تماما [tamāman]). Натомість семантика непевненості українських й арабських модальних слів (*мабуть* – ربّما [rubba-mā]) становить засіб вираження авторського припущення.

Синтаксично модальні слова можуть займати позицію вставних елементів, що доповнюють семантику модальних відношень в українському й арабському матеріалі. Однак типова синтаксично-вставна позиція українських модальних слів (прислівники, дієслова, частки), пунктуаційно виділених комами, протиставляється нерелевантності функції вставних компонентів для арабських модальних слів та виразів, що підтверджено, зокрема, непослідовністю їх графічно-розділового виділення та здатністю вступати не лише у смислові, але й синтаксичні зв'язки з іншими членами речення.

В українському публіцистичному тексті у функції вставних елементів, окрім модальних слів, вживаються також прислівники (*по-перше*), прийменниково-іменні конструкції (*за словами ...*, *на жаль*), частки (*отже*) та вставні словосполучення (*таким чином*), що вказують на емоційний стан адресанта (*на жаль*), джерело повідомлення (*за словами ...*) та його логічну впорядкованість (*по-перше*, *таким чином*). Семантичними аналогами українських вставних елементів в арабському матеріалі є імена-числівники (أولاً [’awwalan] *по-перше*) і частки (إنّ [’izān] *отже*), використані для логізації текстового викладу, а також сполучення часток з іменами, що можуть вказувати на авторизацію (... وفقاً للكلام [wafqan li-kalāmi ...] *за словами ...*) та емоційність (للأسف [la-l-’asafi] *на жаль*) модальних відношень мовця.

Отже, попри формальну відмінність модальних слів та вставних елементів в українському й арабському публіцистичному тексті, семантичний план модальних відношень, засобами вираження яких вони є, спільний в обох мовах. Звідси широка семантична диференціація модальності впевненості, доповнена логіко-емоційними модальними відношеннями вставних компонентів, об’єднує український та арабський публіцистичний текст, підтверджуючи його функціонально-стилістичну мету – формувати громадську думку шляхом логіко-експресивного впливу на адресата.

3. Модально-оцінна лексика – експлікатори (номінації, означення, предикати) аксіологічного змісту модальності, спорідненість якої з категорією оцінки становить, з одного боку, її семантичне джерело (М. Ляпон), а з іншого – стилетвірну ознаку матеріалу дослідження (Л. Алексеєва, С. Єрмоленко). Для з’ясування аксіологічних меж модальності в українському й арабському матеріалі дослідження визначено дискурсивні особливості публіцистичного тексту. Звідси українська й арабська публіцистика як ідеологічно-політичний текст (П. Серію) становить засіб вираження когнітивно-риторичних констант – оцінно-одновимірних понять як умов категоризації текстової дійсності та визначення її тематичної цілісності (Ф. Бацевич), – що детермінують лексичну семантику модальності або як оцінно-позитивну, або як оцінно-негативну. У такому розумінні когнітивно-риторичні константи матеріалу дослідження розгортаються в модально-аксіологічних опозиціях, виражених у лексичній якісно-позитивній / негативній оцінці текстових подій та їхніх учасників.

В українському публіцистичному тексті когнітивно-риторична константа проявляється в модально-позитивній оцінці “опозиції” (предикат “має очевидні переваги [перед керівництвом держави]” [Український тиждень]) або “самосуду” (номінація “громадський компенсатор” у контексті “абсолютної недовіри до ...

влади” [Український тиждень]), що протиставляється модально-негативній оцінці “української влади” (предикат “руйнує уявлення [про звичний порядок речей, про професіоналізм та адекватність]” [Дзеркало тижня]);

В арабському матеріалі такими когнітивно-риторичними константами є:

– модально-позитивна оцінка الثورة [’aš-šawratu] “революції [в Єгипті]” (предикат "تريد أن تبني مصر الديمقراطية" [turīdu ’an tabniya Miṣra-d-dīmūqrāṭiyyata] “хоче побудувати демократичний Єгипет” [’As-Safīr]), що протиставляється модально-негативній оцінці противників єгипетської революції, зокрема الإخوان المسلمون [’Al-’Iḥwānu-l-muslimūna] “Братів-мусульман” (означення "خيانتهم للثورة" [ḥiyānatu-hum li-š-šawratī] “їхня [Братів] зрада революції” [’As-Safīr]);

– модально-позитивна оцінка, спрямована або на співчуття فلسطين المحتلة [Filasṭīnu-l-miḥtallatu] “окупованій Палестині” (у контексті початку палестинської окупації предикат про "أكبر المحن" [’akbaru-l-miḥāni] “найбільше горе”, яке "التي لم يمر" "على فلسطين مثلها" [’al-latī lam yamurra ’alā Filasṭīna mišla-hā] “будь-коли переживала Палестина” [’Al-’Arabī]), або на ثأر [šā ’run] “помсту” (предикат "الن يهدأ" [lan yahda’a] “ніколи не згасне” у контексті виявів "العنف العنصري" [’al-’anfu-l-’uṣuriyyu] “расистського насильства [щодо Палестини]” [’Al-’Arabī]), що протиставляється модально-негативній оцінці Ізраїлю (номінації "العدو والمحتل والمعتدي" [’al-’aduwwu wa-l-miḥtallu wa-l-mi’tadī] “ворог, окупант й агресор” [’Al-’Aḥbār] та його союзників – Заходу й США (номінація "أعداء ... العرب" [’a’dā’u- ... l-’arabi] “вороги ... арабів” [’As-Safīr]).

Водночас детермінування сприйняття об’єктів публіцистичного тексту або як модально-позитивних, або як модально-негативних становить, з одного боку, засіб вираження семантики якісно-оцінної категоричності, відображеної у модально-впевнених авторських відношеннях, а з іншого – спосіб розгортання текстової дійсності, пов’язаної з виявом модальної семантики граєм способу дії, в епічно-ірреальному, гіперболізованому вимірі “боротьби добра проти зла” з аксіологічно незмінюваними учасниками.

Інтонація в досліджуваному матеріалі виконує емоційно-експресивну функцію підсилення модально-позитивної / негативної оцінки. Знаками оклику, зокрема, в українському публіцистичному тексті втілюються авторські модально-позитивні очікування (“... ось вона, совість нації!” [Український тиждень]), а також модально-негативне спонування (“... необхідно рішуче відхилити [антиконституційний і антидержавний законопроект]!” [День]). В арабській публіцистиці знак оклику здатний втілювати модально-негативну семантику обурення (“... خربوا و قتلوا و هدموا!” [... ḥarabū wa qatalū wa hadamū!] “... вони [المغزاة] [’al-ḡuzātu] – “[ізраїльські] завойовники”] нищили, вбивали і руйнували!” [’Al-’Arabī]). Питальна ж інтонація – як риторичний засіб активізації уваги адресата, апеляції до його точки зору з метою налагодження зворотного зв’язку – в українському матеріалі втілює модально-негативні докоряння (“Чи не час українській владі перестати драгувати світ?” [Дзеркало тижня]), здивування (“Чому люди мають ... відстоювати те, що за них ... ухвалила Верховна Рада, недовіра до якої 1996 року на 52,5 % перевищувала рівень довіри?” [День])

та сарказм адресанта (“*Чи не поставити нам в Україні пам’ятник жертвам аборту?*” [День]), а в арабській публіцистиці – модально-негативне обурення (“هل ستكون دماء الأبرياء من الأطفال الرضع والسيدات والمسنين وغيرهم من مواطني غزة هي آخر ما تسفكه إسرائيل من دماء؟” [Hal sa-takūnu dimā’u-l-’abrayā’i mina-l-’aṭfāli-r-ruḍḍā’i wa-s-sayyidāti wa-l-musinnīna wa ḡayri-him min miwāṭanī Ġazza hiya ’āḥirun mā tasfiqu-hu ’Isrā’īlu min dimā’in?]) “*Чи буде кров невинних грудних дітей, жінок, літніх людей та інших мешканців Гази останньою, яку проливає Ізраїль?*” [’Al-’Arabī]). Натомість крапки як в українському (“*Цей вулкан [самосуду] уже близький до виверження...*” [Український тиждень]), так і в арабському матеріалі (“... رد الثورة عليك سوف يصلك قريبا...” [... raddu-ś-śawrati ’alay-ka sawfa yaṣīlu-ka qarīban...]) “... *відповідь [єгипетської] революції для тебе [Мухаммаде Мурсі (محمد مرسي) [Muḥammad Mursī]) – “президентський делегат «Братів-мусульман»» (مندوب لـ«الإخوان المسلمين» في الرئاسة)» [mandūbun li-l-’Iḥwāni-l-muslimīna fī-r-ri’āsatī]) буде швидко...*” [’As-Safīr]) стають засобом вираження очікувальної інтонації у модальній семантиці погрози.

Таким чином, формально-експліцитна вираженість семантики модально-оцінних відношень досліджуваного матеріалу у відповідній аксіологічно маркованій лексиці та експресивно-емоційній інтонації, нашарованій на модальну семантику графем способу дії і лексико-граматичних категорій модальних та вставних елементів, може вважатися наслідком вияву особи українського й арабського автора-публіциста, поведінкові мотиватори якого – приховані, імпліцитні. Тому для повноти розуміння семантики модальних відношень на матеріалі української й арабської публіцистики необхідно з’ясувати мовні підстави формування модальності, пов’язані з прагматичним аналізом її суб’єктивної основи – людини (мовця / автора / адресанта).

У четвертому розділі “**Типи прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті**” поетапно проаналізовано українські й арабські семантичні експлікатори модальності у вимірах прагматичних категорій, серед яких:

1. Точка зору – когнітивно-перцептивний досвід мовця, що формує його загальну пресупозиційну базу, необхідну для визначення всіх компонентів розгортання тексту. Пресупозитивний характер точки зору визначає її текстотвірну роль у конструюванні модальних відношень адресантів матеріалу дослідження. Звідси текстотвірний потенціал точки зору як прагматичного засобу вираження модальності здатний виступати мотиватором розподілу модальних відношень в українській та арабській публіцистиці.

Прагматично мотивованими можуть вважатися модально-аксіологічні опозиції когнітивно-риторичних констант в українському й арабському публіцистичному тексті, що становлять формальний засіб вияву категорії точки зору – експлікованої пресупозитивної (закладеної на рівні фонових знань) авторської симпатії / антипатії до текстових подій та їхніх учасників.

Відповідно до модально-оцінних відношень у когнітивно-риторичних константах матеріалу дослідження, авторська симпатія / антипатія розподіляється таким чином:

– в українській публіцистиці: когнітивно-риторичне протиставлення модально-позитивної оцінки (симпатії) “*опозиції*” або “*самосуду*” модально-негативній оцінці (антипатії) “*української влади*”;

– в арабській публіцистиці: а) когнітивно-риторичне протиставлення модально-позитивної оцінки (симпатії) “*революції [в Єгипті]*” модально-негативній оцінці (антипатії) “*противників революції*”, зокрема “*Братів-мусульман*”; б) когнітивно-риторичне протиставлення модально-позитивної оцінки (симпатії) “*окупованої Палестини*” модально-негативній оцінці (антипатії) “*палестинських ворогів*”, зокрема Ізраїлю і його “*союзників*”.

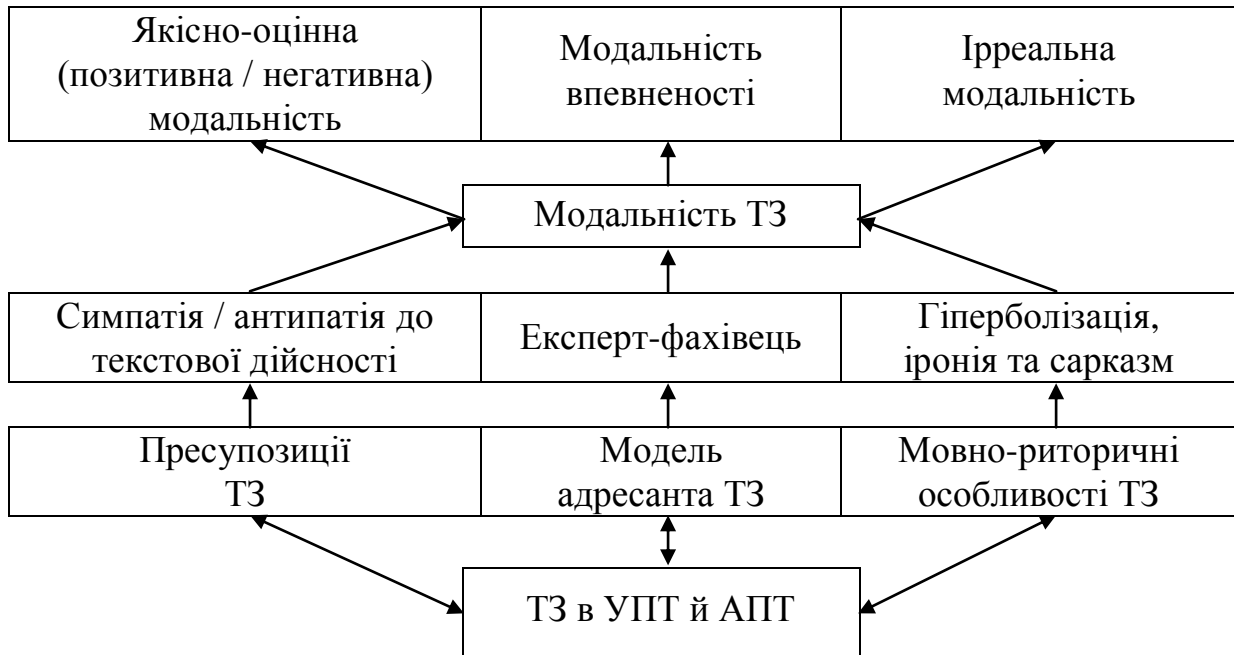
Аксіологічна біполярність точки зору мовця у процесах категоризації текстових подій та їхніх учасників не лише визначає розподіл модально-позитивних / негативних відношень в українських та арабських публіцистичних когнітивно-риторичних константах, але й робить релевантним і взаємодоповнювальним використання модальності впевненості та вказує на допоміжність модально-невпевнених відношень у досліджуваному матеріалі.

Звідси як засіб підтвердження й пропагування аксіологічних модальних відношень у когнітивно-риторичних константах українського та арабського матеріалу дослідження модальність впевненості експлікує авторську точку зору, вказуючи на модель адресанта тексту – експерта-фахівця у поясненні сутності публіцистичних подій. Тому категорія точки зору – прагматичний засіб вираження не лише модально-оцінних відношень, детермінованих у когнітивно-риторичних константах пресупозитивною симпатією антипатією мовця до текстової дійсності, але й модальності впевненості, залежної від авторського вибору моделі адресанта тексту – експерта-фахівця.

Окрім цього, визначена точкою зору адресанта аксіологічно-опозиційна незмінність об’єктів якісно-оцінної категоричності модально-впевнених відношень, становить спосіб розгортання текстових подій досліджуваного матеріалу в епічно-ірреальному, гіперболізованому вимірі “боротьби добра проти зла”. Звідси втілення ірреальної модальності у розгортанні текстової дійсності української та арабської публіцистики прагматично залежить від мовно-риторичних особливостей точки зору автора, серед яких у вираженні модальності ірреальності виділяються не лише гіперболізованість якісно-оцінних когнітивно-риторичних протиставлень текстових подій та їхніх учасників, але й іронічно-саркастичний виклад матеріалу дослідження. Як наслідок, для розмежування модально-реальних відношень від модально-ірреальних в українській та арабській публіцистиці слід керуватися не стільки відповідними формами категорії способу дії, скільки мовно-риторичними особливостями втілення точки зору адресанта – ірреальною гіперболізацією текстової дійсності, доповненою іронічно-саркастичним викладом.

Лінгвопрагматичну визначеність модальних відношень крізь контекст виявів авторської точки зору у досліджуваному матеріалі можна узагальнено відобразити у таблиці 1 (табл. 4.4 у тексті дисертації):

Точка зору (ТЗ) як прагматичний засіб вираження модальності в українському (УПТ) й арабському (АПТ) публіцистичному тексті

2. Фокус емпатії – референційна функція вибору комунікативно значущої інформації і редукування менш значущої, що як елемент точки зору мовця становить фактор розгортання тексту і його компонентів.

Структура емпатії у функції інформаційної складової змісту тексту, поданої з певних світоглядних позицій мовця (його точки зору загалом) – це механізм експлікації точки зору в об'єктах, які перебувають в центрі уваги – фокуса емпатії – автора, зокрема в його когнітивно-риторичних константах. Отже, з одного боку, ірреально-впевнена, якісно-оцінна модальність пов'язана з емпатичною структурою досліджуваного матеріалу в формуванні аксіологічної (позитивної / негативної) характеристики об'єктів семантичного фокуса емпатії, що детермінується пресупозитивною симпатією / антипатією прагматичного емпатичного фокуса у гіперболізованій, іронічно-саркастичній точці зору адресанта як експерта-фахівця. З іншого боку, ірреально-впевнена, якісно-оцінна модальність загального (семантичного та прагматичного) фокуса емпатії може становити модально-емпатичну домінанту розгортання комунікативних стратегій автора, спрямованих, зокрема, на висловлення або модально-негативного осуду, обурення та погрози (в українській та арабській публіцистиці), або модально-позитивної агітації (в українському публіцистичному тексті) чи співчуття (в арабському публіцистичному тексті).

3. Комунікативний смисл – інформаційний компонент спілкування, що може бути апіорним (наявним у свідомості комунікантів як потенційний складник) й апостеріорним (виформуванням власне у процесах спілкування).

Модальність комунікативних смислів українського й арабського публіцистичного тексту, детермінована спільною гіперболізованою, іронічно-саркастичною точкою зору адресанта як експерта-фахівця, постає засобом вираження

авторських інтенцій як інформаційного компонента, з одного боку, ірреально-впевнених, якісно-негативних модальних відношень, пов'язаних з висловленням несхвалення, роздратування та залякування у комунікативних стратегіях осуду, обурення й погрози, а з іншого – ірреально-впевнених, якісно-позитивних модальних відношень, зосереджених навколо висловлення жалю та переконування в комунікативних стратегіях співчуття й агітації.

Водночас, оскільки процес перцепції українського та арабського публіцистичного тексту визначається комунікативними очікуваннями адресата, залежними від міри їхньої узгодженості з соціокультурним контекстом пресупозитивних ідеологем адресанта, формування апріорних / апостеріорних комунікативних смислів пов'язане з наявністю / відсутністю спільного комунікативного досвіду автора з читачем, зокрема на рівні розподілу ірреально-впевнених, якісно-негативних / позитивних модальних відношень щодо фокалізованих об'єктів текстового викладу. Звідси апріорні комунікативні смисли визначаються для адресата контекстно-пресупозитивною готовністю сприйняття ірреально-впевненої, якісно-оцінної модальності комунікативних смислів адресанта як об'єктивізованого експерта-фахівця з гіперболізованою, іронічно-саркастичною точкою зору. Натомість відсутність спільного комунікативного досвіду (контексту й пресупозицій) у комунікантів зумовлює суперечливість, неприйнятність для адресата ірреально-впевненої, якісно-оцінної модальності комунікативних смислів адресанта і становить підґрунтя вияву апостеріорних комунікативних смислів у досліджуваному матеріалі, спрямованих на ствердження адресатом суб'єктивізованості комунікативної ролі автора як експерта-фахівця з гіперболізованою, іронічно-саркастичною точкою зору.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Модальність як лінгвістична категорія – об'єкт різноманітних трактувань західноєвропейського й арабського мовознавства, домінантою яких є вказівка на її суб'єктивну природу, увиразнена, зокрема, у контексті сучасного функціонально-комунікативного підходу до мови. Звідси модальність – семантико-прагматична категорія, що виражає відношення адресанта до змісту тексту й постає основою вияву його суб'єктивного “я”, пов'язаного з втіленням референційного центру власних світоглядних позицій та ціннісних орієнтацій – “точки зору”.

В основу методології лінгвістичного дослідження модальності покладено функціонально-комунікативну модель зіставно-типологічного аналізу досліджуваного об'єкта як універсального, семантико-прагматичного антропоцентру спілкування. З одного боку, антропоцентрична сутність модальності актуалізує прагматичний аналіз модальної семантики для пошуку її людських вимірів, а з іншого – вказує на універсальність модальності як об'єкта зіставно-типологічного дослідження, зокрема на матеріалі української й арабської публіцистики.

Семантико-прагматичне увиразнення антропоцентричної природи модальності розширює її змістові межі настільки, що охоплює не лише різні типи інтелектуальної інтерпретації інформаційної основи повідомлюваного, але й також усі можливі засоби

його суб'єктивної обробки. Тому для визначення чіткого набору українських та арабських семантико-прагматичних засобів вираження модальності як основу зіставлення – *tertium comparationis* – встановлено традиційне, функціонально-семантичне трактування експлікаторів модальної семантики, серед яких найважливіші: 1) форми способу дії; 2) модальні слова й вставні елементи; 3) модально-оцінна лексика й інтонація.

Ірреально-впевнена, якісно-оцінна (позитивна / негативна) модальність аксіологічно маркованої лексики та експресивно-емоційної інтонації, нашарована на модальну семантику грамем способу дії і лексико-граматичних категорій модальних та вставних елементів, становить семантичний тип для вираження точки зору автора на рівні вияву його пресупозицій, детермінованих біполярним розподілом симпатії / антипатії до текстової дійсності, а також вибором моделі адресанта (експерта-фахівця) і мовно-риторичних особливостей (гіперболізації та іронічно-саркастичного викладу) в українському й арабському публіцистичному тексті.

Спосіб вияву модальності точки зору прагматично мотивується структурою емпатії та комунікативними смислами матеріалу дослідження. Звідси гіперболізований, іронічно-саркастичний тип вияву точки зору експерта-фахівця, пов'язаний з експлікацією структури емпатії та комунікативних смислів, об'єднує український та арабський публіцистичний текст, виступаючи прагматичним засобом-детермінантом утілення ірреально-впевненого, якісно-оцінного (позитивного / негативного) типу семантичних засобів вираження модальності в українській та арабській публіцистиці.

Попри формальні відмінності (грамемний склад категорії способу дії: традиційно тричленний в українській мові, умовно чотиричленний – в арабській; набір модальних лексико-граматичних елементів: модальні слова в українській мові, модальні слова та вирази – в арабській; синтаксично-вставна позиція модальних елементів: релевантна в українській мові, нерелевантна – в арабській) модальність як семантико-прагматична категорія українського й арабського публіцистичного тексту пов'язана спільним ірреально-впевненим, якісно-оцінним (позитивним / негативним) типом семантичних засобів вираження модальності, мотивованим гіперболізованим, іронічно-саркастичним типом прагматичних засобів вираження цієї категорії.

Встановлені результати дослідження визначають перспективу та окремі аспекти побудови сучасної антропозорієнтованої типологічної класифікації мов світу з урахуванням семантико-прагматичних параметрів вираження модальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мацкевич А. Р. Напрямки арабської стилістики у дослідженні публіцистичного стилю / Мацкевич А. Р. // Наукові записки. Сер. “Філологічна”. – Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2012. – Вип. 26. – С. 189–192.

2. Мацкевич А. Категорія способу дії як засіб вираження модальності в українській та арабській мовах / Мацкевич Андрій // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнар. наук. конф., (Івано-Франківськ, 26–28 верес. 2012 р.). – Івано-Франківськ, 2012. – С. 365–367.

3. Мацкевич А. Р. Модальні слова та вставні компоненти як засоби втілення модальності в українській та арабській мовах / Мацкевич А. Р. // Наукові записки. Сер. “Філологічна”. – Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2012. – Вип. 30. – С. 62–64.

4. Мацкевич А. Р. Концепція *ʿi-rāb* як засіб вираження модальності в арабському дієслові / Мацкевич А. Р. // Мова і культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15, т. V (159). – С. 140–145.

5. Мацкевич А. Р. Співвідношення модальності і точки зору в арабському публіцистичному тексті / А. Р. Мацкевич // Східний світ : журнал. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2013. – № 1. – С. 59–62.

6. Мацкевич А. Р. Комунікативні смисли модальності в арабському публіцистичному тексті / Мацкевич А. Р. // Наукові записки. Сер. “Філологічна”. – Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2013. – Вип. 33. – С. 96–98.

7. Мацкевич А. Р. Модальность фокуса эмпатии в арабском публицистическом тексте / Мацкевич Андрей Романович // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 4 (22) : в 2-х ч. – Ч. II. – С. 112–114.

8. Мацкевич А. Р. Стилєтвірні ознаки українського й арабського публіцистичного тексту / Мацкевич А. Р. // Наукові записки. Сер. “Філологічна”. – Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2013. – Вип. 37. – С. 200–202.

АНОТАЦІЯ

Мацкевич А. Р. Типологія семантико-прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

У дисертаційній роботі запропоновано новий зіставний підхід до встановлення типології семантико-прагматичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті; розроблено комплексну методику зіставно-типологічного аналізу модальності як антропоцентричної, семантико-прагматичної категорії тексту; здійснено зіставну інтерпретацію семантичних засобів вираження модальності в українському й арабському публіцистичному тексті; встановлено типи прагматичних засобів вираження модальності та характер їх співвідношення з семантичними засобами в українському й арабському публіцистичному тексті; виявлено закономірності у типологічній характеристиці семантико-прагматичних засобів вираження модальності, а також їхні відмінності в українському й арабському публіцистичному тексті.

Ключові слова: модальність, типологія, семантико-прагматичні засоби, антропоцентрична категорія, публіцистичний текст.

АННОТАЦИЯ

Мацкевич А. Р. Типология семантико-прагматических средств выражения модальности в украинском и арабском публицистическом тексте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

В диссертационном исследовании предложен новый сопоставительный подход к установлению типологии семантико-прагматических средств выражения модальности в украинском и арабском публицистическом тексте; разработана комплексная методика сопоставительно-типологического анализа модальности как антропоцентрической, семантико-прагматической категории текста; обнаружены типы украинских и арабских семантических и прагматических средств выражения модальности, а также характер их соотношения; определено общее и различное между семантическими и прагматическими средствами выражения модальности в украинской и арабской публицистике.

Антропоцентрическая сущность модальности определяет прагматический статус ее семантических средств выражения (граммемы способа действия, модальные слова, вставные компоненты, модально-оценочная лексика, интонация), которые воплощают отношение адресанта к тексту и проявляют его субъективное “я”, связанное с выражением мировоззренческих позиций и ценностных ориентаций – “точки зрения”. При этом анализ модальности точки зрения говорящего основывается на установлении структуры авторской эмпатии, которая предстает средством развертывания его коммуникативных смыслов в тексте. Поэтому без выяснения антропоцентрических измерений модальности сквозь призму ее соотношения с категориями лингвопрагматики (точкой зрения, структурой эмпатии и коммуникативными смыслами) адекватность анализа субъективно-модальной сущности коммуникативных единиц может быть нарушена.

Общность семантико-прагматических средств выражения модальности определяется универсальностью ее содержания как антропоцентра коммуникации, разница объясняется формально-языковыми средствами реализации этой категории в украинском и арабском публицистическом тексте. Общее для украинских и арабских семантико-прагматических средств выражения модальности – ирреально-уверенный, качественно-оценочный (позитивный / негативный) тип семантических средств выражения модальности, мотивированный гиперболизированным, иронически-саркастическим типом прагматических средств выражения этой категории; различное – граммемный состав категории способа действия (традиционно-трехчленный в украинском языке, условно-четырёхчленный – в арабском), набор модальных лексико-грамматических элементов (модальные слова – в украинском языке, модальные слова и выражения – в арабском), синтаксически вставная позиция модальных элементов (релевантная в украинском языке, нерелевантная – в арабском).

Ключевые слова: модальность, типология, семантико-прагматические средства, антропоцентрическая категория, публицистический текст.

SUMMARY

Matskevych A. R. Typology of semantic and pragmatic means of modality expression in Ukrainian and Arabic publicistic text. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in philology, speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2014.

The thesis suggests a new contrastive approach to determination of types of semantic-pragmatic means of modality expression in Ukrainian and Arabic publicistic text; complex methods for the contrastive typological analysis of modality as the anthropocentric semantic-pragmatic category of the text have been developed; contrastive interpretation of semantic means of modality expression in Ukrainian and Arabic publicistic text has been implemented; types of pragmatic means of modality expression and the description of their correlation with semantic means in Ukrainian and Arabic publicistic text have been revealed; typological regularities of semantic-pragmatic means of modality expression as well as their different features in Ukrainian and Arabic publicistic text have been determined.

Key words: modality, typology, semantic-pragmatic means, anthropocentric category, publicistic text.

Підписано до друку 19.11.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 94.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua